

і моральним ядром якої є українська національна ідея.

Українська національна ідея є своєрідною духовною субстанцією, розпростороною на історичний час та культурно-етнічний простір буття українського народу та поріднених з ним історичною долею інших етносів. Це та духовна й моральна енергія, яка творила «чарівне коло», оберігаючи народ від національного знеособлення, визначала характер і перспективу істо-

ричного розвитку, який ми пройшли, нехай і з велетенськими втратами, долаючи трагічні прірви, через випробовування на свободу і незалежність.

Саме вона, українська ідея, знаходить своє соціально-політичне вивершення у формі української соборної, суверенної, демократичної держави.

Жулинський М. Заявити про себе культурою. – К., 2001. – С. 154–155.

З ПОДІЛЛЯ ОБІЙНЯЛА УКРАЇНУ (до 65-річчя з дня народження Валентини Борисенко)

Поділля дало Україні чимало особистостей, які своєю творчою працею, незалежно від сфери діяльності – чи то в науці, чи в освіті, чи в галузі літератури та мистецтва, не лише уславили свій край, а й внесли і продовжують вносити свою посильну частку в загальні надбання української культури у всіх її виявах. До них, безсумнівно, належить і етнолог, доктор історичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України – Валентина Кирилівна Борисенко.

У своєму «життєписі» про місце і дату народження науковець записала так: «Я, Валентина Кирилівна Борисенко (дівооче прізвище Ільченко) народилася 7 липня на Івана Купала, 1945 року в дуже гарному селі Хижинці (10 кілометрів від міста Вінниці), тобто на Поділлі, яке колись Леся Українка назвала «красою України». Для мене ж ті пагорби, левади, долини, сади є найпрекраснішими у світі»¹. В селянській родині Ільченків було п'ятеро дітей – четверо синів і наймолодша, «мізинець» – донька Валентина. І хоча батьки дівчинки були простими селянами, але походили вони з освіченого роду. «Дід Мирон був на той час єдиним грамотним чоловіком на селі. Моя мати – Марія, хоч вчилася у школі три роки, знала напам'ять багато віршів Олександра Олеся, Степана Руданського. Вона була лагідна й дуже чесна людина. Я й досі пам'ятаю ті вірші, яких вона мене навчила»², – згадує Валентина Кирилівна. Зі своїм батьком донька ніколи не бачилася – він загинув за кілька місяців

до її народження в боях під Бреслау (нині Вроцлав, Польща) в роки Другої світової війни.

Можна лише здогадуватися яким нелегким був шлях дівчини з подільського села до університетської освіти, адже її дитячі роки та юність припали на важкі повоєнні роки. І хоча в дитинстві Валентина Кирилівна мріяла бути агрономом, та доля розпорядилася по-іншому. В 1963 році вона стає студенткою історичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, після закінчення якого впродовж 1968–1971 років навчається в аспірантурі при відділі етнографії Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського АН УРСР.

Осміслення життєвого вибору прийшло ще в роки навчання в університеті. Юна студентка починає займатися етнографією, оскільки, за її власним висловлюванням, це давало можливість писати про рідний Подільський край. А далі – у 1974 р. – захист кандидатської дисертації «Взаємовпливи в культурі та побуті українців і поляків Поділля в кінці XIX – на початку XX ст.», у 1974–1981 рр. Валентина Кирилівна працює науковим співробітником Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського АН УРСР, упродовж 1981–1995 обіймає посаду завідувача сектору Рукописних фондів цього ж інституту. Чимало зусиль віддає дослідженню обрядової культури українського етносу, яка, на її переконання, є основою життєдіяльності кожного народу. Під час численних

експедицій від Академії наук у більш як 500 населених пунктів України, збирала унікальний етнографічний матеріал, який пізніше ліг в основу розробленого Валентиною Борисенко для етнологів спецкурсу «Святково-обрядова культура українців». Та найбільше захоплюють дослідницю проблеми весільного обряду в Україні, який вона вивчає понад двадцять років, а в 1992 році захищає докторську дисертацію на цю тему за спеціальністю етнологія, публікує монографію «Весільні звичаї та обряди на Україні»³.

Коли у червні 1995 року на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка створюється перша в Україні кафедра етнології та краєзнавства, В. Борисенко активно долучається до цієї роботи, впродовж 1995–2002 років – її завідувачка. Окрім навчально-методичної роботи, зокрема, розробки нових нормативних та спеціалізованих курсів, доктор історичних наук, професор (з 1997) В. Борисенко розпочинає наукову та організаційну діяльність з метою створення етнологічної школи на принципово нових методологічних засадах. Розробляє положення про Міжфакультетську фольклорно-етнографічну навчально-методичну лабораторію (нині – науково-навчальна лабораторія з етнології) і передає до неї солідну колекцію експонатів – зразків традиційної культури українців, зібрану під час етнографічних подорожей всіма регіонами України. Під її керівництвом силами студентів створюється фонд (архів) фольклорно-етнографічних даних з понад півтисячею одиниць зберігання, який постійно оновлюється і налічує сьогодні більше однієї тисячі предметів. Паралельно В. Борисенко продовжує наукові дослідження, обравши об'єктом своїх зацікавлень весільну обрядовість, історію української етнології, регіональну етнологію, усну історію народу.

Валентина Кирилівна є автором понад 180 наукових праць, серед яких, – монографії «Нова весільна обрядовість в сучасному селі (на матеріалах південно-східних районів України)» (К., 1979), «Нариси з історії української етнології 1920–1930-х років» (К., 2002), розділи в колективних монографіях «Поділля» (К., 1994), «Українці: Історико-етнографічне дослідження» (Опішне, 1999. – Т. I), «Історія української культури» (К., 2008. – Т. 4, ч. 1), «Народна культура українців: життєвий цикл людини // Діти, дитинство. Дитяча субкультура» (К., 2008. – Т. 1). Важливим етапом у науковій діяльності вченої став вихід монографії «Холмщина і Підляшшя» (К., 1997), де В. Борисенко була не лише науковим редактором, але й автором кількох розділів. Це історико-етнографічне дослідження було, практично, першою спробою узагальнення проблем історії та народної культури Холмщини і

Підляшшя – етнічних українських земель північно-західного порубіжжя, які тепер входять до складу Польщі, наприкінці XIX – поч. XX ст. Актуальність монографії полягала у тому, що поряд з характеристикою локальних особливостей історичного й культурного розвитку українців Холмщини і Підляшшя, у ній відстоювалася ідея єдності культури українського етносу. Цікавою була робота В. Борисенко як головного редактора та автора текстів колективної монографії «Українки в історії» (К., 2004, 2006), яку І. Дзюба назвав книгою «потрібною і своєчасною». У науковій розвідці на великому архівному матеріалі, маловідомих літературних джерелах подані портрети видатних жінок України, які чимало зробили не лише для української, але й для світової культури, від часів Київської Русі до наших днів.

Валентина Кирилівна є засновником і відповідальним редактором часопису «Етнічна історія народів Європи» (К., 1999–2009. – Вип. 1–28). На сторінках наукового збірника висвітлюється широкий спектр питань культурно-історичного розвитку українського етносу в європейському контексті, зокрема, й в статтях В. Борисенко, присвячених актуальним проблемам сучасності (Політична міфологізація проблем дерусифікації в Україні // ЕІНЄ. – 2001. – Вип. 1. – С. 4–10; Вірування у повсякденному житті українців на поч. XXI століття // ЕІНЄ. – 2003. – Вип. 15. – С. 4–10, тощо).

Професор Борисенко вдало поєднує наукову діяльність з педагогічною роботою. Викладаючи студентам українську і світову етнологію, Валентина Кирилівна вважає, що тепер – це «найголовніша й найпотрібніша» її справа. Необхідність широкої інформованості людей, передовсім молоді, з питань етнічної культури є вкрай важливими, адже незнання своєї культури «відповідно породжує збайдужіння, інфантильність, низький рівень національної свідомості, що призводить до серйозніших проблем економічного й духовного рівня. Людина повинна знати свою, часами, хоч і гірку, історію, свою етнічну культуру в усьому її розмаїтті. Лише ґрунтовні знання сформують певні стереотипи, дадуть можливість вибирати між своїм і чужим або ж збагачувати своє й чужою мудрістю» – переконана вчена-педагог⁴. Прагнучи «донести» до сучасної молоді, яка «так відчужена від знань про свою культуру, традиції правдиву етнічну історію українців», В. Борисенко видає у 2000 р. свій перший навчальний спеціалізований посібник, присвячений календарно-родинній обрядовості «Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців». 2007 р. під її редактуванням виходить новий посібник – «Українська етнологія»,

в якому аналізуються теоретичні проблеми української етнології, пов'язані з етногенезом українців, й що важливо, з нових позицій висвітлюється історія розвитку етнологічної науки, а традиційна культура українців розглядається з урахуванням сучасних соціально-економічних змін.

Окремо треба сказати про наукові пошукування В. Борисенко з досліджень надзвичайно актуальної в світі переосмислення уроків історії теми – Голодомору 1932–1933 років в Україні. Збирати усні свідчення про Голодомор 1932–1933 років Валентина Кирилівна почала в 1994 році. Тоді вона записала чимало спогадів очевидців цих подій в Поліському районі Київської області. Нею було розроблено запитальник для записування усних свідчень про голодомори 1932–1933 та 1946–1947 років. Важливо, що до цієї роботи долучилися не лише викладачі, але й аспіранти та студенти історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Зібрані та опрацьовані дослідницею понад 1500 усних свідчень з різних областей України неспростовно доводять, що акція геноциду українських селян була чітко спланована більшовицькою владою Кремля й знайшли відбиток у низці наукових публікацій в українських та зарубіжних виданнях⁵. За матеріалами усних свідчень авторка виступає на міжнародних симпозиумах (Київ, 2005; Амстердам, Прага, Братислава, Дюссельдорф, Київ, 2008). На основі зібраних

особисто В. Борисенко свідчень створено документальний фільм «Жити заборонено» (автор сценарію і режисер Віктор Підлісний).

Валентина Борисенко плідно працює над вихованням наукової зміни, під її керівництвом захищено 16 кандидатських і 3 докторських дисертацій. Вона є членом двох Спеціалізованих вчених рад із захисту дисертаційних робіт. Наукова та педагогічна праця В. Борисенко належним чином пошанована державою й суспільством – у 2008 році її нагороджено орденом княгині Ольги III ступеня.

Людмила Божук

¹Борисенко В. Мій життєпис // Нариси з історії української етнології 1920–1930-х років / Валентина Борисенко. – К., 2002. – С. 89. ²Там само. – С. 89–90. ³Весільні звичаї та обряди на Україні. – К., 1988. ⁴Див.: Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців: Навч. посіб. для студ. виш. навч. закл. – К., 2000. – С. 4–11. ⁵Див.: La famine en Ukraine (1932–1933) // Ethologie française. – Paris. – 2004. – № 2; Свіча пам'яті: Усна історія про геноцид українців у 1932–1933 роках. – К., 2007; Усна історія голодомору // Розсекречена пам'ять. Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. – К., 2007 (перекладена на сербсько-хорватську мову); Голодомор 1932–1933 років у місті Києві та передмісті // Етнічна історія народів Європи. – 2008. – Вип. 26. – С. 5–15; Голодомор 1932–1933 років в Україні – спланована акція геноциду українців // Україна пам'ятає – світ визнає. Брошура. – К., 2008 (перекладена на англійську, іврит, іспанську, німецьку, польську, словацьку, французьку, чеську мови); Голодомор 1932–1933 років в Києві за джерелами усної історії // Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Місто Київ. – К., 2008. – С. 253–267 та ін.